

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВИ І ПРАВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО

*Л.С. ПРОТОСАВИЦЬКА, кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: protosavitska@gmail.com*

Анотація. У статті викладені політико-правові погляди вітчизняного юриста кінця XIX поч. XX ст. С. Дністрянського, проаналізована наукова спадщина вченого, досліджено історичні джерела; встановлено стан наукового дослідження теми, визначено сутність понять держава і право, конституція; проаналізовані основні права та свободи людини, проблема взаємин людини і влади в демократичному суспільстві; досліджений конституційно-правовий статус національних меншин в правовій державі.

Ключові слова: держава, право, конституція, нація, народ, права та свободи, національні меншини

Актуальність.

На сучасному етапі розвитку України здійснюється ґрунтовне реформування економічних, політичних, організаційних основ суспільного життя, що в сою чергу спонукає до переосмислення правових механізмів регулювання суспільного життя, викликаних необхідністю пошуку найбільш прийнятних варіантів розвитку держави, що розвивається на засадах верховенства права та справедливості. Досвід наших вітчизняних правників минулого може стати в нагоді при реалізації поставлених завдань. Політико-правова спадщина Станіслава Дністрянського займає вагомe місце в вітчизняній юридичній науці. Його погляди, ідеї, викладені в понад трьохсот наукових працях та статтях, і надалі залишають-

ся актуальними, оскільки присвячені збереженню національної самобутності, права людини і права нації, народу, ідеї державності як єдиного можливого варіанту розвитку української державності та утвердження демократії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження та вивчення наукової спадщини С. Дністрянського розпочалося ще за його життя як вітчизняними так і закордонними вченими. Після проголошення незалежності України розпочалася нова хвиля дослідження творчої спадщини С. Дністрянського. Активно вивчали і продовжують вивчати наукові доробки С. Дністрянського такі науковці як Т. Андрусяк (Андрусяк, 2012), В. Бабкін (Бабкін), В. Возний (Возний, 1999), А. Коваль

(Коваль, 2005), К. Левицький (Левицький, 1935), М. Мельник (Мельник, 1923), О. Скакун (Скакун, 1987), В. Старосольський (Старосольський, 1998), П. Стецюк (Стецюк, 1999), І. Усенко (Усенко, 1996) та ін.

Мета статті полягає в дослідженні політико-правової спадщини С. Дністрянського; у теоретико-правовому аналізі і критичній оцінці піднятих вченим-правником проблем держави і права; визначенні його місця у вітчизняній українській політико-правовій думці.

Матеріали і методи дослідження.

У процесі роботи використовувався принцип історизму, що дозволяє розглянути становлення і розвиток поглядів С. Дністрянського в динаміці, у взаємозв'язку з іншими явищами і процесами (що допускає деяку рухливість хронологічних рамок дослідження). Інший важливий принцип дослідження – принцип об'єктивності, що передбачає максимально можливе абстрагування дослідника від своїх ідеологічних установок і особистих симпатій, залучення широкого комплексу дослідницької літератури і джерел.

Системний метод дав можливість провести комплексне дослідження політико-правових поглядів С. Дністрянського та одержати системне бачення доктрини вченого. Метод синтезу використовувався при поєднанні досліджених політико-правових ідей та поглядів С. Дністрянського, що були виокремлені в процесі аналізу всієї творчої спадщини мислителя.

Джерельна база дослідження. Дослідження даного питання стало можливим при комплексному і всебічному підході до вивчення широкої

різноманітності письмових джерел по темі дослідження, найважливішими з яких є твори С. Дністрянського: «Природні засади права» (Дністрянський, 1911), «Устрій Галицької держави. Проект основних законів» (Дністрянський, 1918), «Конституція Західноукраїнської Республіки. Проект» (Дністрянський «Конституція...», 1920), «Нові проекти української конституції» (Дністрянський «Нові проекти...», 1920), «Загальна наука права і політики» (Дністрянський «Загальна наука...», 1923), «Нова держава» (Дністрянський «Нова держава», 1923), «Загальна наука права і політики» (Дністрянський «Загальна наука...», 1923, т. 1), «Погляд на теорії права та держави» (Дністрянський «Погляд на теорії ...», 1925), «Боротьба народу за право» (Дністрянський «Боротьба народу...», 1925), «Старі й нові шляхи в науці приватного права» (Дністрянський, 1928). Всі ці роботи неодноразово перевидавалися за життя автора, і тексти деяких з них пройшли кілька авторських правок.

Результати.

Станіслав Дністрянський (1870–1935 рр.) видатна постать в українській правовій науці. Науковий доробок вченого становить понад 300 друкованих праць, які стосуються філософії права, правознавства, історії та теорії держави і права, конституційного, цивільного, міжнародного, сімейного, трудового права. Частина наукової праць вченого стосується питань походження права і системи джерел права. С. Дністрянським було сформовано власну концепцію держави і права, виклавши її в працях: «Природні засади права», «Погляди на основи теорії держави та права».

Згідно національно-державницької концепції С. Дністрянського кожна нація має право на самовизначення, автономію та державу незалежність в межах етнічної території. В ході висвітлення даної концепції вчений звернув увагу на суспільні зв'язки, які виникають з необхідності задоволення людьми власних потреб. Еволюцію соціальних зв'язків він виводить від простих утворень – родини, роду та племені до складних утворень таких як держава, народ. Соціальні зв'язки вчений поділив на два види: організаційні, носіями яких виступають класи, партії, товариства, церква та органічні, до яких входять згадані вище родина (сім'я), рід, плем'я, народ та держава.

Вчений стверджував, що лише після об'єднання з іншими індивідами індивід може стати соціальним індивідом, а підставами для виникнення соціальних зв'язків на думку С. Дністрянського, мають бути економічні причини, що спонукають індивідів до об'єднань та організації суспільного життя. Найвищим соціальним зв'язком, згідно даної теорії, виступає держава. Авторитет держави формується на основі морального авторитету норм прийнятих в окремих родинах, родах, племенах, станах, класах, громадах, товариствах, які набагато сильніше пов'язують людей ніж держава.

Держава новітньої доби за С. Дністрянським є правовою, незалежною, демократичною, конституційною державою. Вчений вказував, що провідне місце в державі займає конституція. Конституцію він розумів як основний закон держави, на якому має будуватися нормативно-правова система, тому Дністрянський запропонував логічну і чітку модель нормативно-правової системи май-

бутньої української держави. Конституційна держава одночасно виступає як національна держава. Національна держава це така держава, яка утворена народом (нацією) внаслідок реалізації свого невід'ємного, природного права на самовизначення в межах власної національної (етнографічної) території; як державу, у якій ця нація (народ) має всю повноту влади, має гарантовані законом най ширші права розвитку своєї культури, мови тощо (Поліковський).

Вчений стверджував, що в національній державі національні меншини мають такі самі права як і титульна нація. Вони наділяються найширшою національно-культурною автономією, користуються правом здійснення державної влади на всіх рівнях (Поліковський).

З моменту створення на державу покладається завдання – витворення правового ладу. Досліджуючи процес витворення держави Дністрянський приходив до висновку, що основи держави закладаються ще в часи родового ладу. Перша держава на наших теренах виникла в часи Київської Русі. З огляду на це вчений приходив до висновку, що Україна має історичні та правові підстави для національного самовизначення та утворення власної держави на своїх землях.

Академік С. Дністрянський поряд з державою досліджував право. Він вважав, що право у формі правового звичаю з'явилося задовго до виникнення держави. Воно існувало в соціальних зв'язках нижнього порядку (в родині, роді, племені тощо) і в подальшому розвиваючись набувало характерних рис права. Звичайне право виникло з правил поведінки того чи іншого людського об'єднання чи суспільного середовища, з часом перетворюючись в

у правові звичаї, які на думку вченого стануть основою позитивного права (Коваль, 2005).

Досліджуючи відмінності між правом і соціальними нормами Дністрянський зупиняє свій погляд на примусі, доводячи, що позитивне (державне) право забезпечується державним примусом, а соціальне – суспільним примусом. Чим більш розвинутою і правовою стає держава, тим більшу роль відіграє моральний примус в забезпеченні дотримання правових норм (Подковенко & Фігун).

Вчений поділяв право на публічне та природне відмічаючи подвійний характер єдиного права, яке може бути водночас як публічним так і приватним. Що стосується форм права, то С. Дністрянський виділяє – звичаєве право, право юристів та закони, де право юристів виступає посередником між звичаєвим правом та законами. Права та свободи людини вчений поділяв на чотири групи: «свободи натуральні» (група «вроджених» прав та свобод особи), «свободи фізичні» (особисті права і свободи), «свободи політичні» (політичні права і свободи) та «свободи економічні» (соціально-економічні права і свободи). В основу правового статусу людини вчений-правознавець поклав такі принципи, як принцип рівності, загальності, невідчужуваності прав людини тощо. Правам та свободам людини мислитель прагнув надати найвищого захисту та конституційних гарантій (Подковенко & Фігун).

Таким чином, зазначимо, що С. Дністрянський приділяв увагу різним аспектам правової науки та проблемам походження і сутності держави і права, створив власну концепцію держави і права. Його внесок у розвиток філософії права, історії держави і

права, конституційного, цивільного, міжнародного, сімейного і трудового права важко переоцінити.

Висновки і перспективи.

Отже, наукова спадщина С. Дністрянського заслуговує на ретельне вивчення і беззаперечне визнання, має бути у повному обсязі включена в науковий обіг (передусім, на рівні академічної юридичної науки та освіти). Її творче засвоєння покликане допомогти збагаченню і органічному розвитку українського конституційного права (як й ін. галузей) в руслі демократичної європейської традиції. Його проект Конституції ЗУНР 1920 р., який був розроблений спеціально для цієї новоствореної республіки, заслуговує на окрему високу фахову оцінку. Слід пам'ятати, що згаданий проект був підготовлений у надзвичайно складних політико – правових умовах і є фактично останнім з відомих на сьогодні, вагомим, науково опрацьованим проектом національної конституції драматичної доби УНР – ЗУНР. Цей проект підсумував, так би мовити, національні змагання на «конституційно – правовому полі, продемонструвавши високу ступінь політико-правової зрілості української нації, її потенційну готовність до самостійного державно-організованого життя в умовах конституційної держави з високими якісними характеристиками – як суверенної, національної, правової, демократичної, соціальної» (Стецюк, 1999: 147–152).

Список використаних джерел

1. Андрусак Т.Г. Періодизація української правової думки в Галичині (Австрійський пе-

- ріод). Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (26–27 січня 2012 р.). Львів, 2012. С. 61–65.
2. Бабкін В.Д. Сучасна методологія досліджень історії держави і права України. Антологія української юридичної думки. В 10 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид. Дім «Юридична книга». Т. 10. С. 103–115.
 3. Возний В. Шляхи до злагоди С. Дністрянського. Віче. 1999. № 5. С. 142–146.
 4. Коваль А.Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 16 с.
 5. Левицький К. Доктор Станіслав Дністрянський (посмертний спомин). Життя і право. Львів, 1935. Р. VIII. Ч. 2. № 33.
 6. Мельник М. Новими шляхами (з приводу 25-літнього ювілею наукової діяльності професора д-ра Станіслава Дністрянського). Ювілейний збірник в честь професора доктора Станіслава Дністрянського піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього Ювілею наукової діяльності професорами факультету права і суспільних наук Українського вільного Університету в Празі. Прага, 1923. С. 2.
 7. Скакун О.Ф. Политическая и правовая мысль на Украине (1861–1917). Харьков: Вища школа, 1987. С. 3.
 8. Старосольський В.Й. Теорія нації. Нью-Йорк; Київ, 1998. XL, 157 с.
 9. Стецюк. П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Львів, 1999. 229 с.
 10. Усенко І.Б., Возний В.І. Наукова спадщина академік Станіслава Дністрянського. Тернопілля-95. Регіональний річник. Тернопіль, 1996. С. 342.
 11. Дністрянський С. Природні засади права 7 к.з.ц. Правничий вісник. Львів, 1911. Р. 2. І. 3. 4 С. 206.
 12. Дністрянський С. Устрій Галицької держави. Проект основних законів (1918). Стецюк. П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Львів, 1999. С. 155–160.
 13. Дністрянський С. Конституція Західноукраїнської Республіки. Проект (1920). Стецюк. П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Львів, 1999. С. 161–185.
 14. Дністрянський С. Нові проекти української конституції. Воля. Відень, 1920. Т. 6. Ч. 5. С. 232–237; Т. 6. Ч. 6. С. 301–309; Т. 6. Ч. 7–8. С. 342–348.
 15. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Прага, 1923. 400 с.
 16. Дністрянський С. Нова держава. Відень-Прага-Львів. 1923.
 17. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Прага. Український університет, 1923. Т. 1. 393 с.
 18. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави. Львів 1925, С. 1.
 19. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави. Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основання 1873–1923. Львів, 1925. С. 1–63.
 20. Дністрянський С. Боротьба народу за право. Діло. Львів, 1928. Ч. 10. С. 1.
 21. Поліковський М. Конституційно-правові ідеї академіка Станіслава Дністрянського. URL: http://lp.edu.ua/sites/default/files/attach/2018/9160/internet-konf_2013_vyp_2.pdf.
 22. Подковенко Т., Фігурн Н. Сутність права та держави у творчості С. Дністрянського. URL: http://www.lj.kherson.ua/2017/pravo01/part_1/12.pdf.

References

1. Andrusiak, T.H. (2012). Periodyzatsiia Ukrainskoi pravovoi dumky v Halychyni (Avstryiskyi period) [Periodization of Ukrainian Legal Thought in Galicia (Austrian Period)]. Problemy derzhavotvorennya i zakhystu prav liudyny v Ukraini. Lviv, 61–65 (in Ukrainian).
2. Babkin, V.D. Suchasna metodolohiia doslidzhen istorii derzhavy i prava Ukrainy [Mod-

- ern methodology of studies of the history of the state and law of Ukraine]. *Antologhiia Ukrainkoi yurydychnoi dumky v 10 t. Redkol. Yu.S. Shemshuchenko ta in. Kyiv, 103–115* (in Ukrainian).
- Voznyi, V. (1999). *Shliakhy do zlahody S. Dnistrianskoho* [Ways to the consent of S. Dnistriansky]. *Viche*, 5: 142–146 (in Ukrainian).
 - Koval, A.F. (2005). *Pohliady Stanislava Dnistrianskoho na pravo ta derzhavu (zahalnoteoretychni aspekty)* [Stanislav Dnistriansky's views on law and state (general theoretical aspects)]. Lviv, 16 (in Ukrainian).
 - Levytskyi, K. (1935). *D-r Stanislav Dnistrianskyi (posmertnyi spomyn)* [Dr. Stanislav Dnistriansky (posthumous memory)]. *Zhyttia i pravo*. Lviv, VIII, 2, 33 (in Ukrainian).
 - Melnyk, M. (1923). *Novymy shliakhamy (Z pryvodu 25-litnoho yuvileiu naukovoii diialnosti profesora D-ra Stanislava Dnistrianskoho)* [New Ways (On the Occasion of the 25th Anniversary of Professor Stanislav Dnistriansky's Scientific Activity)]. *Yuvileinyi zbirnyk vchest profesora doktora Stanislava Dnistrianskoho*. Praha, 2 (in Ukrainian).
 - Skakun, O.F. (1987). *Polytycheskaia y pravovaia mysl na Ukrayne (1861–1917)* [Political and legal thought in Ukraine (1861–1917)]. Kharkov, 3 (in Russian).
 - Starosolskyi, V.Y. (1998). *Teoriia natsii* [Nation theory]. Niu-York, Kyiv, 157 (in Ukrainian).
 - Stetsiuk, P. (1999). *Stanislav Dnistrianskyi yak konstytutsionalist* [Stanislav Dnistriansky as a constitutionalist]. Lviv, 229 (in Ukrainian).
 - Usenko, I.B. (1996). *Naukova spadshchyna akademika Stanislava Dnistrianskoho* [Academic Heritage Academician Stanislav Dnistriansky]. Ternopillia-95. *Rehionalnyi richnyk*. Ternopil, 342 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1911). *Pryrodni zasady prava 7 k.z.ts.* [Natural principles of law] *Pravnychi visnyk*. Lviv, 2, 4: 206 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1918). *Ustria Halytskoi derzhavy. Proekt osnovnykh zakoniv* [The structure of the Galician state. Draft Basic Laws]. Lviv: 155–160 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1920). *Konstytutsiia Zakhidnoukraiiskoi Respubliki. Proekt* [Constitution of the Western Ukrainian Republic. Project]. Lviv, 161–185 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1920). *Novi proekty ukraiiskoi konstytutsii* [New drafts of the Ukrainian constitution]. *Volia. Viden*, 6. (5): 232–237; 6 (6): 301–309; 6 (7–8): 342–348 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1923). *Zahalna nauka prava i polityky* [General science of law and politics]. Praha, 400 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1923). *Nova derzhava* [The new state]. *Viden-Praha-Lviv* (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1923). *Zahalna nauka prava i polityky* [General science of law and politics]. Praha. *Ukraiiskyi universytet*, 1, 393 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1925). *Pohliad na teorii prava ta derzhavy* [A look at the theory of law and state]. Lviv, 1 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1925). *Pohliad na teorii prava ta derzhavy* [A look at the theory of law and state]. *Yuvileinyi zbirnyk naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi v piatdesiatyllittia osnovannia 1873–1923*. Lviv, 1–63 (in Ukrainian).
 - Dnistrianskyi, S. (1928). *Borotba narodu za pravo* [The struggle of the people for the right]. *Dilo*. Lviv, 10, 1 (in Ukrainian).
 - Polikovskiy, M. *Konstytutsiino-pravovi idei akademika Stanislava Dnistrianskoho* [Constitutional and Legal Ideas of Academician Stanislav Dnistriansky]. Available at: <http://lp.edu.ua> (in Ukrainian).
 - Podkovenko, T., Fihun, N. *Sutnist prava ta derzhavy u tvorchosti S. Dnistrianskoho* [The essence of law and state in the works of S. Dnistriansky]. Available at: <http://www.lj.kherson.ua> (in Ukrainian).

L.S. Protosavitska (2019). The place and role of the state and rights in the scientific heritage of S. Dnistriansky. *Law.Human. Environment*, 10(4): 13-19.

<https://doi.org/10.31548/law2019.04.002>.

Summary. The article outlines the political and legal views of a domestic lawyer of the late XIX century – XX century. S. Dnistrianskyi, the scientific heritage of the scientist is analyzed, historical sources are investigated; the state of scientific research of the topic is established, the essence of the concepts of state and law, the constitution is determined; analyzes the main human rights and freedoms, the problem of the relationship between man and power in a democratic society; investigated the constitutional legal status of national minorities in a state of law.

Keywords: state, law, constitution, nation, people, rights and freedoms, national minorities
